

Indre Missions problemer i mellemkrigstiden

af A. Pontoppidan Thyssen

Indre Missions historie i mellemkrigstiden er ikke skrevet. Den indgår i flere oversigtsfremstillinger, men som foreløbige skitser; og den fik ikke megen plads i Paul Holts store værk om »Indre Mission gennem 100 år«, der blev afsluttet i 1972. Det meste står tilbage, og det følgende er kun et bidrag til belysning af hovedlinier i bevægelsens indre udvikling og indre brydninger i denne periode¹.

Efter første verdenskrig kunne Indre Mission se tilbage på en lang, næsten uafbrudt fremgang. Ved bispevalgene, der begyndte 1922, fik Indre Missions kandidater over halvdelen af stemmerne. En del af disse skyldtes ganske vist samarbejde med Kirkeligt Centrum, og den anden, mindre halvdel af stemmerne hældede til den grundtvigske retning. Men Indre Mission virkede på en måde mest imponerende som et landsomspændende foretagende med 179 fastansatte indremissionærer (1919), 21.000 abonnenter på Den indre Missions Tidende (1919) og talrige, mere eller mindre selvstændige special- og lokalorganisationer og institutioner.

Udadtil gjorde bevægelsen et sluttet og militant indtryk, i hvert fald til begyndelsen af 1930'erne. Den selvsupplerende bestyrelse hævdede ubrudt at fortsætte linjen fra den første formand *Vilh. Beck*. Det betones stadig, at Indre Mission ikke har særlærdomme og ikke er et parti, men et arbejde, en hær på march. Det eneste formål er at vække til omvendelse og at samle de omvendte, »drage dyrekøbte menneskesjæle op af syndens dybe hav og redde dem fra at komme til at brænde i helvedes evige luer«². Således præsten *Vilh. Kold*, Indre Missions formand 1927-32, en robust stridsmand ligesom forgængeren *Carl Moe* (1915-27), der var landskendt som »helvedesprædikant«. Det blev han allerede i 1893, da han i Harboøre benyttede en begrævelse af druknede fiskere til en skarp omvendelsestale.

Denne holdning satte *skel* udadtil, og det blev der netop lagt vægt

på: Indre Mission er kun for »troende mænd, der selv har oplevet omvendelsens store under i deres liv«; de andre kan ikke være med, og mod de vantro præster og åndeligt døde må bevægelsen føre krig »på liv og død«³. Direkte angreb på andre kirkelige kredse er forholdsvis sjældne i Indre Missions Tidende, men der tages dog ofte afstand både fra frikirkerne og grundtvigianerne og overhovedet fra den almindelige folkekirkelige tolerance.

Men indadtil var der i virkeligheden store forskelle og ofte stor *uenighed*. Ja det knagede i den grad, at man gang på gang frygtede alvorlige brud. Grunden var først og fremmest, at bevægelsen havde nået et nyt udviklingstrin og et dermed sammenhængende generationsskifte. Indre Missions største vækkelsestid faldt fra 1880'erne til omkring 1900; de fortsatte vækkelser aftog gradvis i omfang. Mellemkrigstiden prægedes derfor stadig mere 2.-3. generation, der ikke havde samme ildhu som de gamle; det hele var ikke længere nyt, rammerne lå temmelig fast, og alt blev mere rutineret. Men dette vakte kritik og strid om den rette kurs.

Den første store brydning skyldtes just en sidste udløber af vækkelsestiden – i Nord- og Vestjylland i 20'rne – som var strengere end bevægelsen i øvrigt. De nyvakte fandt, at Indre Mission var blevet verdsliggjort, og angreb især præsterne, ikke mindst de unge. For at dæmpe uroen holdt Indre Mission i 1925 efterårsmøde på oprørseggen, men det blev »det store rabaldermøde i Kjellerup ... da selveste Carl Moe blev kasseret«. En række kredse skilte sig derpå ud som de gamle stiers eller det gamle budskabs Indre Mission. Dog fik separatismen mindre omfang, end man dengang frygtede⁴.

Men i de følgende år kom en *tilsvarende kritik* også stærkt til orde fra de trofaste. Her blot nogle træk fra Indre Missions Tidende 1929-30. Generelt klages over, at Indre Mission »er ved at blive et åndløst maskineri, et dødt og koldt formvæsen«; indsenderen, der her citeres, mindes sin egen vækkelsestid 30 år før og ønsker inderligt »tilbagevenden til de gamle stier«. Dette blik tilbage er typisk for disse år, hvor den store fortid også fremdrages af talrige nekrologer og mindeartikler. Andre går nærmere ind på enkeltproblemer: Missionsuger, eftermøder og bedemøder står i fare for at blive en ren vanesag, vidnesbyrdet over for verden er standset; for tiden når vi ikke meget ud over den faste kreds⁵. På den anden side blander Guds børn sig med den vantro verden og deltager i »dens såkaldte fornøjelser«, og missionshjem samler ungdom i flæng til gilder og lader den endog tumle sig i »surrogatdanse« til langt over borgerlig sengetid⁶.

Et af de brændende spørgsmål var forholdet mellem præst og indremissionær. En præst klager over, at missionærerne ikke længere missionerer i de døde egne, men nu optræder som lægpræster i byerne i konkurrence med de missionske sognepræster, således at »samfundet« deles: nogle tager parti for præsten, andre for missionæren. Den samme strid beklages dybt af en lærer, men efter hans mening begyndte det med, at sognet fik en missionspræst. Derefter veg samfundets gamle kraft efterhånden for et mere moderne tålsomt syn, så vennerne nu deler hinanden i to flokke efter nyt og gammelt syn, og nogle præster begrænser endog missionsmøderne for at gavne kirkegangen. – Der fulgte adskillige indlæg for og imod, og både næstformand (høj-skoleforstander P.C. Davidsen) og formand må advare mod indre splid og mistænkeliggørelse, navnlig mellem præster og lægfolk⁷.

Men også de ledende så mørkt på situationen. Ved årsmødet 1930 talte Kold om »de gamle stier«, som Guds folk nu må vende tilbage til – for »lunkenhed og verdslighed har sneget sig ind iblandt os« – og biskop J. Götzsche, Viborg, om emnet: »Hvorfor er så mange træer ufrugtbare?«. Og pastor Johs. Pedersen, Råby, der senere blev medlem af bestyrelsen, skriver samme år på opfordring om »de ringe dage« og erklærer, at Indre Missions åndelige kraft – i forhold til den vældige hær af medarbejdere – vist aldrig har været ringere end nu⁸.

Et problem for sig var *Indre Missions ungdomsbevægelse* med K.F.U.M. og K., som Olfert Ricard havde givet et mægtigt opsving, men også et bredere interessefelt. Det var i årene efter 1900, og allerede da begyndte man åbenlyst at tale om to retninger inden for Indre Mission, den gode, gamle og den Ricard'ske – den nye og mistænkelige. Bestyrelsen indtog et mellemstandpunkt, således ved årsmødet i 1920, da en sønderjyde hævdede, at »Satan igennem K.F.U.M. og K. havde fat i den ene ende af Indre Mission«. Det blev afvist af Carl Moe, men han tilføjede, at ingen mere end han havde advaret mod enhver udflydende, »verdslig« tendens i K.F.U.M. og K., en for vidt favnende bevægelse af human eller kulturel art⁹.

I 1924 mødte *den kristne studenterbevægelse* åben opposition indefra, som angreb den for overfladisk, sentimental religiøsitet, der medførte mange frafald blandt de »omvendte«; dens forkyndelse burde præges af større ægthed og respekt for virkeligheden, opgaverne i hverdagen. Dermed vendte oppositionen sig mod den Ricard'ske retning og syntes snarere at nærme sig Carl Moe. Men den udviklede sig hurtigt – bl.a. under indflydelse fra tysk barthianisme – til radikal

afstandtagen fra al vækkelsesfromhed som religiøs egoisme, centret om oplevelser og personlighedsudvikling, og det skete under bidske angreb på lederne og bitre magtkampe med de mere moderate. Disse fik flertal 1926, hvorfor oppositionen nu samledes om et nyt blad, *Tidehverv*; men i 1928 fik oppositionen overtaget i det hidtidige »Studerterforbund«, og det medførte, at de moderate stiftede en ny »Kristelig akademisk Forening«, som støttede sig til Indre Mission. Hele opgøret var en alvorlig sag for Indre Mission, hvis ledere hidtil især var blevet rekrutteret fra studenterbevægelsen¹⁰.

Og ude i landet fortsatte den gamle kritik af K.F.U.M. og K., der sidst i 20'rne også stagnerede eller aftog talmæssigt. Særlig skarpt formuleres den i foråret 1929 af pastor Ph. Boeck, Århus, både i avisartikler og i en pjece: K.F.U.M. og K. skiller de unge fra de ældres samfundskredse, savner de klare toner om synd og omvendelse, forkynder et nyt evangelium, et harmonisk livsideal i stedet for det pietistiske, og giver foredrag og sport alt for stor plads. Ungdomsbevægelsen bør derfor udmeldes af K.F.U.M. og K.s verdensforbund, ophæve sine sær-bestyrelser og direkte underordnes Indre Mission. – Denne kritik fandt de fleste ungdomsledere utvivlsomt overdrevet, og V. Kold måtte officielt sige fra, da han også var formand for en overordnet fællesbestyrelse; men han indrømmede, at der var dybe brist og mangler i ungdomsarbejdet og en kløft mellem det og samfundskredsene, som han håbede ville udjævnes¹¹.

Der fandtes imidlertid også en ungdoms-opposition *mod* Indre Mission, en bevidsthed om ungdomsarbejdets særstilling. Netop i 1929 kom den stærkt til orde i *Væbner-Vagten*, et lille uafhængigt blad, der blev udgivet af K.F.U.M.-spejdere og – navnlig – F.D.F.-kredse, men til dels tilsendt alle K.F.U.M.-huse. Det virkede både for »kristelig afgjorthed« med »tilslutning til menigheden« (ikke Indre Mission) og for »frisind – selvstændighed – fordomsfri behandling af tidens spørgsmål«, fx. med artikler om pacifisme, det sønderjyske spørgsmål og forholdet til den socialdemokratiske ungdom. *Væbner-Vagten* var derfor Boecks modpol og lagde ikke skjul på det: Vi er for verdslige og sportsgale, siger Boeck, men i de ydre ting kan vi ikke alle være ens. Vil man slå ungdomsarbejdet ihjel, er der kun ét at gøre. at følge Boeck og fjerne alt det, som interesserer ungdommen. Kolds svar var for uldent og beregnet på »den gamle garde«, som de unge er tilbøjelige til at identificere med Indre Mission. Den vil stadig bremse de fremsynede og sætte splid, så ungdomsarbejdet bør nu selvstændiggø-

res, samles og frigøres fra afhængighed af Indre Mission – »en retning, som selv er spaltet«¹².

En afklaring af det indbyrdes forhold var nødvendig, og ved Indre Missions forårsmøde i april 1929 blev det hovedemnet for en alvorlig forhandling, hvor »det så faretruende ud en overgang«. Bølgerne gik også højt ved årsmødet i juli, da sagen blev genoptaget. Men det gik dog – som det blev sagt: det gælder om »ikke at tabe hovedet, fordi Gud for tiden fører I.M.s skib gennem høj sø«. Begge hovedbestyrelser, især K.F.U.M og K.s, vedkendte sig fejl og besluttede at bevare et snævert og hjerteligt indbyrdes forhold¹³. Men Væbner-Vagten måtte ophøre ved årets udgang.

Et tredje problem for Indre Mission i tiden o. 1930 var *de unge præster*. Dem, der samledes om Tidehverv, måtte man afskrive som frafaldne, og det blev hurtigt en temmelig lukket kreds, der ikke fik synderlig betydning for missionsfolk – trods dens stadige angreb. Men der var nok endda, ja det var nærved, hævdes det, at det nu var de troende hjem, navnlig i Vestjylland, som forsynede Danmark med præster¹⁴. Alligevel havde »de gamle« mange betænkeligheder ved denne nye generation.

Pastor A. Fibiger, en af de ældste i Indre Missions bestyrelse, tog dem flere gange i skole: »Er I virkelig nogensinde blevet rigtig omvendte?«. I kommer for let om ved det, siger gode ting på det etiske og sociale område, men »I fører ikke stødet til bunds«. Vi var måske ofte lovlig stærke kamphaner, men I savner »ensidighedens brutalitet«, tør fx. ikke tale om helvede. Og I er så uhyre »facile og bange for kirkelige »partibåse«; men skellet mellem troende og vantro kan vi umuligt opgive«. – Også V. Kold kunne sukke dybt »Å! disse overlegne og kritiske (især unge) præster, hvor er de dog vanskelige at have med at gøre for Guds folk«¹⁵. Det var nemlig især dem, der var kritiske over for samfundene og missionærerne.

Sagen var, at de unge præster gennem ungdomsbevægelsen, universitetsstudier og anden læsning havde fået en videre horisont og et friere bibelsyn, som rummede muligheder for fornyelse, men også for konflikter med »de gamle«. At bestyrelsen havde sans for det første, fremgår af dens accept af to yngre mænd i jan. 1929, A. Westergaard-Jacobsen som redaktør for Indre Missions Tidende og Chr. Bartholdy som medlem af bestyrelsen. Westergaard-Jacobsen var kun 33 og et kæmpespring fra den hidtidige redaktør, den 72-årige, meget konser-

vative Asschenfeldt-Hansen. Det vakte også bekymring; efter en venlig anmeldelse af en grundtvigsk opbyggelsesforfatter anbefalede en kendt missionspræst ironisk de unge at forene IMT og det grundtvigske Højskoleblad, »så var der mening i det«¹⁶. – Men den lidt ældre Bartholdy voldte større problemer.

Han var kendt som en dygtig, dristigt fremfarende vækkelsespræst i Himmerland, og før optagelsen blev han kun forhørt om sit syn på lægprædikanter. I bestyrelsen skulle han just repræsentere kritikken fra de unge; men han førte den straks offentligt frem i tre artikler. Den første anbefaler »rigelig plads for uenighed mellem Guds børn«; om socialisme, pacifisme, sport i ungdomsarbejdet o.l., for »vi er forskellige« – synspunkter, der minder om Væbner-Vagten. Det skulle give stof til de træge samtalemøder! Den anden angriber missionshusenes »sjæle-presseri« og nu åndløse arbejdsformer, »fabrikerede efter skema«; den tredje – og værste – hævder ret for en præst til at mene, at Bibelen ikke er fejlfri. Det var en helt ny tone i Indre Missions Tidende, hvor der ifølge Bartholdy ikke havde været plads for andet end den rene bogstavtro. Mange blev vrede, så han blev prügelnabe ved årsmødet 1929 sammen med K.F.U.M. og tilbød bagefter bestyrelsen at træde ud¹⁷.

Bestyrelsen holdt dog på ham. Men der var uro om Bartholdy blandt lægfolk og missionærer i flere år. Da han i 1933 talte ved et missionærkursus om sit bibelsyn, blev han så hårdt angrebet, at han atter tænkte på at gå. – Men Westergaard-Jacobsen støttede ham, og han mødte tillid blandt K.F.U.M.-folk. Efter Kolds død 1932 kom de til ham med deres bekymringer for formandsvalget; de frygtede navnlig for valg af en bestemt af de strenge, pastor Poul Sørensen, Hinge. Men Bartholdy beroligede dem: det ville han forhindre! Den nye formand blev provst P.J. Munch, den af de ældre, der stod mest positivt over for bibelforskningen. Ikke to år efter udråbte K.F.U.M.-lederen Gunner Engberg i det officielle »kirkelige udvalg« Bartholdy til Indre Missions kommende formand¹⁸.

Også på et andet felt banede de unge præster og teologer vej for nye synsmåder. Adskillige af dem var optaget af den tyske *Luther-renæssance* og *barthianisme* og just af den grund kritiske overfor Indre Mission og ungdomsarbejdet. Det gjaldt især Tidehvervskredsen, hvis spor måtte skræmme; men trods dette mødte den bredere »barthianske« strøm megen interesse og åbenhed i Indre Mission. Det ses bl.a. af et nyt islæt i Indre Missions Tidende af solide, dogmatisk centrale artikler og afhandlinger, der begynder sidst i 20'rne og navnlig præger

årene 1930-35, skrevet af N.H. Søe, H. Høgsbro, Marius Hansen, Th. Møllerup, H. Magle, N. Bundgaard, K.E. Løgstrup o.a. yngre teologer. De dukker også op i ungdomsbevægelsens blade, og i 30'erne anslår flere lægfolk (missionærer og lærere) beslægtede »barthianske« toner.

Det omstridte årsmøde i 1929 viste på dette punkt vejen med to indledningsforedrag, det ene om Luthers lære om retfærdiggørelse af tro, det andet om det reformatoriske skriftprincip. Og Bartholdy, der fulgte godt med i tysk teologi, pegede i sine taler både ved forårsmødet 1929 og årsmødet 1930 på »barthianerne« som skriften på væggen. For det var jo hele skaren af studerende fra troende hjem, der nu siger til Indre Mission: I gav os ikke Guds ord, men talte om jer selv og sjælens rørelser i stedet. Selv sluttede han sig til kritikken med hårde ord om selvsikkerhed og vanetænkning i Indre Mission, »alle de gamle træsko«, der præsenteres som arvegods. Men det afgørende svar til de unge var for ham de gamle »klare toner« om synd og nåde, dvs. omvendelse *eller* fortabelse, helvede¹⁹.

I den forstand var »det barthske« for Bartholdy fuldt foreneligt med »det gamle« i Indre Mission, som han gerne ville identificere sig med. Og dvs. med *omvendelsen* som den afgørende begivenhed og oplevelse i et menneskes liv, der var og blev det faste punkt i Bartholdys i øvrigt noget springende tankegang. Derfor kunne han i forårsmødetalen i 1929 slutte med at bede om samme lys og kraft, som »fædrene« havde i Indre Missions første tid, og i 1934 glæde sig over, at de unge missionspræster nu mere lignede deres bedstefædre – de gamle »svovlprædikanter« – end deres fædre²⁰. Det var utvivlsomt denne side hos ham, der trods alt skaffede ham voksende tillid hos »de gamle«.

Også på anden måde virkede barthianismen *forsonende*. K.F.U.M. fik 1931 en Barth-påvirket generalsekretær, Chr. Baun, der stærkt betonede »forkyndelsen« som den centrale opgave og søgte at uddybe den med bibelsk-reformatorisk lære. Man skulle efter hans mening ikke vinde de unge med det almindeligt interessevækkende – det omstridte punkt –, men »møde dem i centrum«. Striden om Bibelen fik et nyt perspektiv gennem barthianernes fremhævelse af den som »åbenbaringsdokument« og af Barths kamp mod den liberale teologi, som Indre Mission længe havde anset for en hovedfjende. Det kunne – som for Th. Møllerup – føre til en ny afvisning af »bibelkritikken« eller – med Bartholdy – til fornyet tro på Bibelen som Guds ord under anerkendelse af videnskabens fulde ret til at prøve beretningerne. Men det førte også til en helt ny respekt for det teologiske studium

som »en kirkelig funktion«, nødvendig for forkyndelsen. Det gjaldt både for Møllerup og Bartholdy. Og kritikken af det åndelige livs svigten fik en modvægt ved den nye sans for lærens og bekendelsestroskabens betydning, som fx. stærkt understreges af Johs. Pedersen på Indre Missions forårsmøde i 1935²¹.

Men barthianismen var *ikke uproblematisk*. H. Høgsbro vækker modsigelse i 1930 ved at hævde, at alt det sædvanlige fromhedsliv egentlig er humbug. Gunner Engberg og Th. Møllerup diskuterer forholdet mellem liv og lære, hvorunder Engberg lægger hovedvægten på »liv og tjeneste«, mens Møllerup skånselsløst angriber de ældre, navnlig i K.F.U.M., men også i Indre Missions bestyrelse, som alt for rummelige i lærespørgsmål. Og der er talrige vidnesbyrd om, at barthianismen anfægter Indre Missions enkle forståelse af omvendelsen som engangsbegivenhed og skellet mellem troende og vantro. Der skulle i det mindste også tales om daglig fornyelse og det *vandrette* skel i den enkelte troende (således Kai Jensen). De unge ville overhovedet hellere tale om kirken end om »Guds folk« (= Indre Mission) og var ofte tilbøjelige til at distancere sig fra Indre Mission. De unges Blad bringer fx. en oversigt af P.A. Brusck over dansk kirkeliv som helhed, hvor nutidens Indre Mission kritiseres ret skarpt for isolations- og partitendenser og overfladisk opfattelse af omvendelsen, skellet og synden, forstået som enkeltsynder²².

Det må dog ikke overses, at det praktiske arbejde under alt dette blev fortsat. Stagnations-kritikken fortsatte også, men var ofte forbundet med praktiske reformforslag. Under en livlig opblussen af diskussionen præst-missionær i foråret 1934 blev det således foreslået, at missionærerne skulle holde færre møder, forlænge besøgene og tage nyt arbejde op i de døde egne. I ungdomsarbejdet kritiserede Chr. Baun den store organisations-aktivitet, men virkede dog selv for nye arbejdsformer, bl.a. opmuntring til aktiv medvirken gennem lederkursus og bladet »Ungdomsarbejderen«. Langt videre gik F.D.F.-lederen Poul Schou, der havde haft tilknytning til kredsen bag Væbner-Vagten. På K.F.U.M. og K.s landsmøde 1933 vakte han livlig forhandling ved forslag om kammeratskab mellem unge af begge køn, åben diskussion af tidens brændende spørgsmål, mere vejledning for de unge – seksualoplysning og »moderlære« –, mere kristendomsundervisning og samling af alt kristent ungdomsarbejde. Det var nye toner, og Schou lagde da heller ikke skjul på, at der var behov for et vagtskifte: »Mon ikke også mange af vore bestyrelser trænger til afløser, til ung arbejdskraft«?²³.

I april 1934 døde Indre Missions formand provst Munch, ramt af et hjerteslag på Roskilde banegård. Efterfølgeren blev *Chr. Bartholdy*, valgt uden lang diskussion, men modtaget både med ængstelse og forventning. Bestyrelsen følte valget som et tidehverv, udtalte den gamle A. Fibiger i radioen, et tron- og slægtsskifte i Indre Missions kongerige; »nu bliver det tredje generations tid«. Han omtalte ellers de unge med nogen bitterhed; de var undertiden lidt for forhippet på at komme til og savnede ærbødighed for de ældre. Ja det var blevet sagt – som han to gange citerer: »vi skylder ikke jer gamle noget. I har kun ét ord at sige til os unge, og det er: Om forladelse! fordi I har bedraget os, og fordi I ikke har kunnet gøre Eders sager bedre«. – Men af Bartholdy ventede han ingen kursændring²⁴.

Bartholdy havde tidligere vist nogen forståelse for »det barthske«, men overraskede nu igen ved at gå fuldt ind for den praktisk-aktive linje og tilmed for fuld åbenhed over for *Oxfordbevægelsen*. Oxford, der tilsyneladende afveg stærkt fra den af Bartholdy fremhævede gammelmissionske forkyndelse! Hvordan kunne det gå til?

Ved sin tiltræden udtalte han sig optimistisk: han håbede på fremgang for Indre Mission, på opblussen af den ulmende ild og især erobring af bybefolkningen. Der er mere lydhørhed for kristendommen end før, og nu vil »præstestanden som sådan« gerne samarbejde med Indre Mission. Det er nemlig IM's tilhængere, der bestiller noget, og som helhed dem, der fylder kirkerne på landet!²⁵

Men snart efter begyndte han just at *angribe* Indre Mission. Således ved årsmødet i 1934. Den vantro verden anklager bestandig de troende for hykleri og farisæisme – »og vel at mærke, det er jo ikke løgn«. Her nytter det ikke at udrense samfundene, »hugge halen af«, for farisæismen har gennemsyret os. Groft, når en troende fx. påtager sig mælkekørslen, men lejer en vantro til søndagsturen; fint i hemmelig ringeagt for de andre. »Begynder vi at ane, hvorfor der kan komme noget goldt, noget ufrugtbart over al vor gerning?« – Og ved en lidt senere lejlighed: »Samfundslivets« største fjende er ikke den overhåndtagende verdslighed og de unge præster, men frygt og mistænksomhed. De troende møder af frygt for ikke at blive regnet, men frygt får dem også til at tie ved samtalemøderne. De troende frygter missionæren, missionæren er bange for præsten, og præsten for dem begge tilsammen²⁶.

Men det egentlige problem var forholdet til Indre Missions *opgave*. Det gik han nærmere ind på ved årsmødet i 1935: Indre Mission var oprindelig en krigerskare, der angreb alle i sognet. Men nu er sognet

blot delt i to lejre; missionshusene har deres faste lille flok, de andre kommer ikke, og missionsfolk hader at omgås verdslige mennesker. Det var bedre, da vi brugte forsamlingshuset, bedre at kalde missionsugen en adventsuge, missionshuset et menighedshus og stryge navnet indremissionær; men hver gang en præst eller yngre foreslår noget i den retning, protesterer de gamle. Men er resultatet ikke, at vi lukker Guds ord inde i missionshusene? Noget galt, rigtig galt er sket, hvor Guds folk blev en befæstet lejr og missionshuset en fæstning²⁷.

Det var denne bekymring og denne lidenskab for at bringe Guds ord ud, der var baggrunden for Bartholdys interesse for Oxfordbevægelsen. Og lignende tanker blev bestemmende for mange andre med tilknytning til Indre Mission.

Oxfordbevægelsen blev vistnok først introduceret af Gunner Engberg i De Unges Blad 1933 (92ff, 110ff). Året efter kom bevægelsen til Norge, og da var der fire stykker om den i dette blad, mens den i Indre Missions Tidende blev omtalt ca. 14 gange, for det meste mere eller mindre positivt. Men 1935 blev det store Oxford-år, begyndende med mindre møder fra januar og masse-møder i København i marts, ledet af *Frank Buchmans* internationale team, som derpå holdt møder og flere-dages stævner til ud på sommeren. Avisomtalen var stor og tilslutningen overvældende, også af »kirkefremmede«.

I Indre Mission blev interessen og diskussionen nu intens. I København var det oprindelig især K.F.U.M.-folk og præster med tilknytning til Indre Mission (og kirkefondet), der gik ind for bevægelsen; den fik her kraftig støtte fra Kristeligt Dagblad. Senere kom mange missionsfolk til, også i provinsen; ved årsmødet i juni 1935 var en flok indremissionærer stærkt påvirket af bevægelsen. Af bestyrelsen var Fibiger den første, der hilste Oxford velkommen (1934-35). Davidsen fulgte efter med en begejstret omtale af Oxford-påskestævnet 1935 i Haslev, hvor han selv var højskoleforstander. Bartholdy, der allerede synes interesseret i 1934, fik et positivt indtryk gennem pastor Knud Hee Andersen, Herlufsholm, i januar 1935 og gik stærkt ind for bevægelsen på årsmødet i juni; derpå deltog han i et »house party« på Fanø og arrangerede selv Oxford-møder i sit eget sogn Ravnkilde og andetsteds i samarbejde med et nordjysk »vidnehold«. Westergaard-Jacobsen var også på dette punkt på linje med Bartholdy og med samme begrundelse: kristendommen skal ikke længere opbevares i små kredse ligesom i konservesdåser. Alle de nævnte erklærede udtrykkeligt, at de anså Oxfordbevægelsen for en opfyldelse af deres bøn om en vækkelse²⁸.

Men de fleste tog dog også forbehold. K.F.U.M.-lederen Svend Rehling konstaterer forfærdet, at Oxford afskaffer både prædiken, salmesang, fællesbøn og bibellæsning. Bartholdy finder »vidnesbyrdene« tynde og savner Jesu navn og især talen om korset. Og Fibiger betoner, at de vakte må hjælpes ind på den lutherske kirkes faste grund med retfærdiggørelsen af troen som det objektive grundlag – her mangler noget i Oxfordbevægelsen. Det var hovedsynspunktet, og både Fibiger, Kai Jensen o.a. fandt det lykkeligt, at vi før denne vestenvind – med fremhævelsen af kristendommen som liv, bevægelse, arbejde – fik søndenvind med barthianismen, der understregede syndens alvor, Guds vrede og frelsens grund. Ud fra dette synspunkt kunne også flere stærkt Barth-påvirkede som Høgsbro og Fuglsang Damgaard støtte Oxfordbevægelsen. På den anden side fremkommer der nu direkte kritik af barthianismen, tidligst i Indre Missions Tidende 1935 med citat af Kaj Munk, der kalder den en gold bevægelse, men venter frisk, sprudlende liv fra Oxford²⁹.

Men der opstod også kraftig *opposition*, således fra Th. Møllerup, Johs. Pedersen og Gustav Tange, og Sø skrev et lille skrift om »Luther og Oxford«, som fremhævede modsætningsforholdet (1935). På årsmødet 1935 enedes bestyrelsen om en vag resolution, som udtaler sig positivt om Oxford, men betoner, at Indre Mission fremdeles står fast på sit lutherske grundlag i bekendelsen, Guds ord og sakramenterne. Men derefter opstod der svær bølgegang, ja spaltninger i mangfoldige samfund, og for at undgå »for megen splid og spektakel« måtte bestyrelsen atter udtale sig: missionshusene måtte kun holde Oxfordmøder ved enighed i de lokale bestyrelser, og mødelederen skulle være anerkendt af Indre Mission. I Indre Missions Tidende formandede redaktøren samtidig de Oxford-grebne til tilbageholdenhed, og han lagde ikke skjul på, at han havde modtaget mange kritiske indlæg og breve med krav om en klarere bestyrelsesudtalelse end den valne fra årsmødet³⁰.

Kritikken kom derefter stærkere frem i Indre Missions Tidende. Særlig vægt havde et langt indlæg i fem dele af Johs. Pedersen, nu medlem af bestyrelsen, der fremkom i foråret 1936 og rent ud stemplede Oxford som et kættersk sværmeri. Men forsvaret fra Davidsen og Bartholdy var også meget bestemt. Bartholdys indlæg, det længste i 1936, henviser til den fordømmelse, som stadig har mødt nye bevægelser lige fra Luther til Indre Mission og advarer modstanderne mod at ende som grundtvigianere, dvs. i selvglad afvisning af nye vækkelser. Indre Mission havde selv afvejet fra Luther ved den spørgende for-

kyndelse (Er du omvendt? Hvornår?), brugen af ordet omvendelse og samfundsdannelserne, som var af engelsk oprindelse; men de forskellige kirkesamfund skal netop befrugte hinanden³¹.

Striden inden for selve bestyrelsen var dermed åbenbar, og årsmødet i 1936 blev nok imødeset med større spænding end nogen sinde før. Det forlød, at Bartholdy skulle afsættes som formand. Der blev da også sagt drøje sandheder ved mødet af begge parter. Men det virkede sikkert afdæmpende, at Bartholdy var alvorligt syg. I hvert fald undgik man den frygtede splittelse – skønt Bartholdy siden undrede sig derover. Derefter aftog Oxford-røret, og årsmødet i 1937 afsluttede striden. Da kunne Bartholdy sige: følg bestyrelsens eksempel, bliv sammen³². Indre Mission havde endnu engang redet stormen af.

Slutningen af 30'rne blev roligere år. Næsten alle Indre Missions Oxford-påvirkede vendte da tilbage til den gamle linie, hævdes det i 1940, og »moralisk oprustning« – Oxfords program fra 1938 – havde mindre appel til IM. Også barthianismen var nu mindre fremtrædende inden for bevægelsen, og Barth-tilhængerne blev direkte angrebet af Bartholdy, navnlig i 1939: de forkorter evangeliet, udpensler retfærdiggørelsen af troen, men uden formaning, sætter med rette spørgsmålstejn ved alt det ydre, synlige, men det kan ikke undværes. Hvor kirkerne tømmes og gode gerninger mangler, er folk på vej til helvede. Tro uden lydighed er en fiktion. Her har pietismen ret over for Barth³³.

Der spores i disse år en klar *folkekirkelig tendens*. Chr. Hoffmann-Madsen, K.F.U.M.s landssekretær fra 1936, ønsker således Indre Mission øget kirke- og menighedsbevidsthed og mindst mulig partibevidsthed; fasthed, men ikke stivhed – villighed til at lade sig befrugte af andre. Generalsekretær Chr. Baun slutter sig indirekte hertil med et forbehold over for forenings- og samfundsarbejdet; der er nu stærk trang til udadgående arbejde, som sigter på hele sognet – som kirkens arbejde tidligere. På Indre Missions årsmøde 1937 betoner biskop Gøtzsche stærkt IMs kirkelige karakter: Indre Mission er til for folkekirkens skyld, ikke omvendt; og to år efter – på årsmødet 1939 – gentages dette af Bartholdy, som forsikrer, at IM nu i to år gentagne gange har formanet til kirketroskab. Udadtil præsenteres Indre Mission samtidig som en udpræget folkekirkelig bevægelse (fremfor grundtvigianismen); den har ingen særlærdomme og ingen frimenigheder, benytter kirkesalmebogen og er bygget op i frihed uden bogførte medlemmer og »uden det sædvanlige foreningsapparat«³⁴.

Men det var ikke let at holde denne forsonlige linje, og Indre Mis-

sions *særstilling* blev ikke glemt. Bartholdy, der mente at Indre Mission skulle være »kirkens hveps«, vakte bl.a. stort postyr i 1938 ved at udtale – til pressen – at størsteparten af landets præster var dovne. Det fremkaldte bitre kommentarer, navnlig i Præsteforeningens Blad, hvis redaktør, P. Nedergaard, nu brød med Indre Mission. Bartholdys betoning af Indre Missions kirketroskab i 1939 dannede baggrund for et skarpt angreb på en grundtvigsk biskop, Hans Øllgaard; og da man ved samme årsmøde kun havde benyttet kirkesalmebogen, fremkaldte det en række indlæg med krav om større anvendelse af Indre Missions sangbog³⁵.

Efter mødet tog en indremissionær også udtrykkeligt forbehold over for dets tale om samarbejde: man skal ikke sætte ræven til at passe gæs, fx. ikke vise sig imødekommende, når en ny præst vil oprette et almindeligt menighedssamfund med missionshuset som menighedshus. I så fald vil det ikke vare længe, før der dannes et nyt Indre Missions samfund af stumperne, eller der kommer sekterere i stedet. Han kunne kun anbefale nøjere samarbejde mellem præsten, samfundet og K.F.U.M. og K. – En lignende advarsel kom fra en københavnsk præst, J. Mølgaard Andersen, der især fandt det uheldigt at »Guds folk« gik i kirke hos en vantro præst. Selv om det er alvorlig forkyndelse, vil der opstå følgende sygdomme: Samtale møderne forsømmes, vidnesbyrdet forstummer, vantro præster indkaldes i missionsugen, og den vantro præst får efterhånden hele ledelsen. Også mange indremissionske præster tør ikke tage bladet fra munden; den falske tolerancens ånd lægger sig som en kvælende tåge over menighedslivet i mange sogne. Og denne holdning støttes kort efter af Bartholdy: troen er i sig selv snæver, og »hele Indre Mission er ikke andet end snæverhed og bekymrethed« – for uden omvendelse ender alle døbte folkekirkemedlemmer i helvede.

Indadtil fortsatte *stagnationskritikken*. Her kun nogle træk fra Bartholdys årsmødeprædiken i 1939, hvor han ligesom i 1935 klager over Indre Missions isolation, men nu som et fredeligt forhold til de vantro, hvor hver passer sit. Ingen omvendes, samtalemøderne smuldrer, missionshuset mugner, og der kommer noget stumt og kuert over Guds folk. Vejen frem er ydmygelse, syndsbe kendelse. For »der må tages nyt land ind, der må åbnes en ny krig«³⁶.

Denne indstilling var baggrunden for Bartholdys ofte aggressive optræden udadtil, som gjorde ham landskendt. Hans målestok var stadig Indre Missions store fortid, og de stærke ord betød ikke, at han miskendte værdien af det daglige arbejde, der jo stadig blev fortsat og

ikke savnede lyspunkter. Missionærerne tog nu virkelig fat i nye egne med husbesøg, børnegudstjenester, kirkeuger og teltmøder om sommeren, og der tales om opmuntrende tilslutning til børne- og ungdomsarbejdet mange steder. Bestyrelsen fik også gennemført en udbygning af Indre Missions organisation i 1939-40 med kredsforbund til samling og ansporing af de enkelte samfund³⁷.

Men arbejdet var dog »uden større synlig frugt«. Hovedindtrykket var stilstand, og det bekræftes af *talmaterialet*. Regnskaberne fra 30'erne viser ofte betydelige underskud, som må dækkes ved ekstraindsamlinger. Det er formodentlig hovedgrunden til, at antallet af missionærer sank fra 169 i 1930 til 126 i 1940 (179 i 1919). Antallet af samfund og missionshuse voksede fra henh. 583 og 566 i 1930 til ca. 650 og godt 700 i 1939 (581 og 514 i 1919, ikke opgivet i 1940). Men Indre Missions Tidendes abonnementtal sank 1930-40 fra 18.500 til 14.500 (21.000 i 1919) og De Unges Blads fra ca. 14.000 til 12.600 (15.000 i 1919)³⁸.

Indre Mission var faktisk blevet et temmelig *afgrænset miljø*. Her var man fortrolig med de tilvante virkeformer og tankegange; men for udenforstående havde de ikke engang nyhedens interesse. Tværtimod havde arbejdet fremkaldt en ret udbredt negativ reaktion i befolkningen, som kunne støtte sig til jævnlige angreb i blade og skønlitteratur og stadig afstandtagen fra grundtvigsk side. I Indre Mission kunne modgangen føre til træt fortvivelse. »Hvor er der megen opslidende træthed blandt Guds børn«, skriver missionær J. Riisgaard, Viborg, 1940. Men han havde sin egen forståelse af situationen. Indre Mission fik betroet en stor arv, og vi må ikke give op i arbejdet trods små resultater. På den anden side må vi forstå, at der er årstider i Guds husholdning, tider, hvor der arbejdes på fuld kraft, og tider til at hvile. Vi må nu ind i stilheden og fællesskabet, ikke blot for at hvile, men for at samle kræfter påny. Hvad udad tabs, skal indad vindes.

En artikel som denne illustrerer tillige spændvidden inden for Indre Mission. Det er ikke Bartholdys kamptoner. I hovedsagen søgte Indre Mission i mellemkrigstiden at fastholde »den gamle linje«, men viste dog undervejs megen åbenhed over for impulser udefra og stor rummelighed over for forskellige, ja modstridende tendenser. Også dette havde missionær Riisgaard sans for som en vigtig arv fra Vilh. Beck. Han var »en forunderlig frisindet mand, langt fra snæversyn og partiskhed«. Beck havde fundet det i sin orden, at der var stor forskel mellem Indre Missions udsendinge ligesom mellem de troende præster: nogle havde et lysere syn på troslivet, andre et mørkere, nogle en

mere frigjort stilling, andre en mere bunden. Vel er der kun én kristendom, men ethvert troende menneske og ethvert folk skal dog have sin egen kristendom. Det afgørende for Vilh. Beck var selve arbejdet og samarbejdet mellem lægfolk og præster³⁹.

Derigennem havde Indre Mission ikke blot formålet at skabe vækkelse, men også at knytte de vakte varigt til sig og forhindre dannelsen af sekteriske, kirkefjendtlige småkredse. Det var derfor velbegrundet, når bestyrelsen lagde stor vægt på at undgå splittelse og holde sammen på hele bevægelsen. Og trods afstand mellem de forskellige forgreninger, trods gnidninger og modsætninger og megen indre kritik lykkedes det den at føre Indre Missions skib igennem mellemkrigstidens bølger.

1. Indre Missions forhold til mellemkrigstidens samfundsspørgsmål har jeg behandlet i anden sammenhæng (forventes udgivet i 1980 i to samlinger af conferencebidrag).
2. V. Kold i *Den indre Missions Tidende* (herefter IMT) 1930, 130.
3. V. Kold i IMT 1930, 131 (1. citat), A. Fibiger i IMT 1929, 575 (2. citat). Fibiger var præst ved Eliaskirken i København 1908-33 og medlem af IMs bestyrelse fra 1901.
4. Citatet fra A. Fibigers omtale af mødet i IMT 1935, 104. Om brydningerne se C. Bartholdy: *Ved vejs ende*, København 1959, 112 ff.
5. M. Poulsen: *Hvor bærer det hen?* i IMT 1929, 59f (1. citat). Derefter henh. lærer A.A. Andersen, *Aså: Eftermøder eller privat sjælesorg*, i IMT 1929, 589f; pens. lærer Andr. P. Fischer: *Kan verden hade dig?* i IMT 1929, 499f; sognepræst A.S. Andersen, *Vonsild*, i IMT 1929, 570.
6. Henh. C. Mondahl, *Haslev*, i IMT 1929, 466f, lærer L. Larsen, *Græsted*, i IMT 1929, 590f.
7. Henh. sognepræst E. Clausen, *Grindsted: Samfundspræst eller missionær*, i IMT 1929, 292f. Lærer L. Larsen: *Hvorfor afværger man lægmandsforkyndelsen*, i IMT 1929, 293f. Davidsen, *Haslev*, ved årsmødet, ref. i IMT 1929, 326. V. Kold: *Samarbejdet mellem præst og lægmand*, i IMT 1930, 130ff.
8. Om årsmødet 1930 IMT 1930, 316f, de to foredrag aftrykt 339ff, 351 ff, 390ff. – Johs. Pedersen (bestyrelsesmedlem fra 1934) i IMT 1930, 224ff.
9. Jf. især A. Fibigers erindringer i IMT 1935, 103 (om de to retninger) og i *De unges Blad* 1931, 6. Ricard var generalsekretær for K.F.U.M. 1903-05 og formand for bestyrelsen 1907-24.
10. Jf. P.G. Lindhardt: *Tiden 1901-1965*, i Niels Knud Andersen og P.G. Lindhardt: *Den danske kirkes historie*, VIII, København 1966, 166-181.
11. Ph. Boeck: *Indre Mission på skillevejen*, 1929, oprindelig i *Aarhus Amtstidende*, derpå som pjece. V. Kold: *En protest*, i IMT 1929, 132.
12. *Væbner-Vagten* 1929 nr. 6, jf. nr. 5. Planer om forening af K.F.U.M.-spejderne og F.D.F. havde været drøftet allerede først i 1920'erne.
13. Om forårsmødet IMT 1929, 205, jf. 199 og 249 f. Om årsmødet IMT 1929, 325ff, især 326.
14. Ifølge C. Bartholdy, i IMT 1930, 512.

15. A. Fibiger: IM og de unge præster, i IMT 1929, 573ff, jf. 21ff (om »vantro præster«). V. Kold i IMT 1930, 132.
16. Bartholdy, anf. skr., 110.
17. De tre artikler i IMT 1929, 58f, 69f og 80f. Jf. Bartholdy, anf. skr., 150-56.
18. Se sst., 160-63. Om Westergaard-Jacobsens opfattelse fx. IMT 1929, 462f.
19. Om årsmødet 1929 IMT 1929, 325. C. Bartholdy: De klare toner, ved forårsmødet 1929, og: Sandheden tro i kærlighed, ved årsmødet 1930, i IMT 1929, 257ff og 1930, 510ff. Jfr. Bartholdys erindringer, anf. skr., 129f.
20. I interview i Berl. Tidende, aftrykt i IMT 1934, 258f.
21. Bauns synspunkter fx. i IMT 1934, 164ff, især slutningen, og De unges Blad 1934, 218ff. Møllerups i IMT 1934, 428, 580ff, jfr. 572. Bartholdys sst., 368ff. Johs. Pedersen: Vor kirkes bekendelse, aftrykt i IMT 1935, 256-61.
22. Vedr. Høgsbro især IMT 1930, 304-08 (spec. 307), og modindlæggene 394ff og 477f. Om Møllerup og Engberg især IMT 1934, 427ff, 572ff. Kai Jensen: Lidt om fornyelse, i IMT 1935, 125-30. De unges Blad 1934, 256f (Brusch om IM).
23. Bauns forslag især i IMT 1934, 165ff. Schous tale og landsmødet ref. i De unges Blad 1934, 220f.
24. Fibigers radioforedrag i IMT 1934, 511-16, især 512f om formandsvalget og de unges kritik, der også omtales 1935, 93 (med ændringer). Jf. 1934, 230f.
25. IMT 1934, 231 og 258f (interview).
26. Fej den gamle surdej ud, årsmødeprædiken 1934, og artiklen: Samfundslivets fjender, i IMT 1934, 313-16 og 447f.
27. Lukker vi Guds ord inde i missionshusene? i IMT 1935, 376-79.
28. Vedr. Fibiger IMT 1934, 515, 545, 1935, 314ff. Vedr. Davidsen IMT 1935, 293-98. Vedr. Bartholdy hans anf. skr., 180-84, og IMT 1934, 369, 1935, 378f, 450ff, 1936, 188. Vedr. Westergaard-Jacobsen sst., 559.
29. Rehling i De unges Blad 1934, 337f; Bartholdy bl.a. i IMT 1935, 451f; Fibiger sst., 316, jf. 314; Kai Jensen i IMT 1934, 598f, 1935, 127; Kaj Munks artikel i Jyllandsposten 7.4.1935, delvis aftrykt i IMT 1935, 221ff.
30. Bestyrelsens udtalelser i IMT 1935, 326 og 472, redaktørens 461f; jf. Bartholdy, anf. skr., 183.
31. Se især IMT 1936, 236ff og 624ff vedr. Bartholdys synspunkter, der fremkom i mange dele og numre af IMT.
32. Om årsmødet IMT 1936, 321f, jf. J. Magelund (red.): En bog om Christian Bartholdy, København 1969, og Bartholdy, anf. skr., 186-89.
33. Om de Oxford-påvirkede IMT 1940, 167. Bartholdys angreb i IMT 1939, 181f, 196f.
34. Hoffmann-Madsen i IMT 1936, 454; Baun i Krl. Dagblad og IMT 1939, 419, jf. fx. 1934, 152; Bartholdy i IMT 1939, 409 (fra årsmødet); præsentationen af IM i Høj-skolebladet 1939, 335, IMT 1939, 404.
35. Om »de dovne præster« Bartholdy, anf. skr., 191, og En bog om Bartholdy, 54. Om IMs sangbog IMT 1940, 44, 92, 107, 167.
36. Indremissionæren i IMT 1939, 808 ff; Mølgaard Andersen i IMT 1940, 166f; Bartholdy sst., 209f; hans årsmødeprædiken 1939, 405ff.
37. Se IMT 1939, 85f, 257, 410; 1940, 110.
38. Ifølge de årlige beretninger i IMT. Tilvæksten af nye »samfund« hænger formodentlig sammen med »Arbejdernes bibelkreds«, hvis store vækst begyndte o. 1930 og nåede 93 kredse i 1940.
39. J. Riisgaard: Arbejde og stilhed, i IMT 1940, 101f; og: Synerne og arbejdet, sst., 389f.